

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation

Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33647> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van

Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Issue Date: 2015-06-24

Afzeggingen treffen de derde conferentie

De vier overgebleven voorbereiders Wim Kaiser, Bep Pierson, Frans Mijnsen en Adolphine van Heeckeren van Molecaten gingen na al het geruzie en terwijl Juliana in de Verenigde Staten was, gewoon door met het voorbereiden van de volgende conferentie. Het vinden van sprekers bleek onverwacht een groot probleem. De ene jobstijding struikelde over de andere.

Een maand na haar terugkeer uit de Verenigde Staten was Juliana in Noordwijk voor een bijeenkomst van het International Council for Christian Leadership (ICCL).¹ Van deze door Abraham Vereide opgerichte oecumenische beweging waren de Nederlandse koningin én haar moeder president. De conferentie begon op donderdag 22 mei met een gebed, een meditatie en een openingswoord van prinses Wilhelmina. Er waren in Hotel Huis ter Duin zo'n tweehonderd deelnemers uit twaalf landen bijeengekomen.² Het thema van de vierdaagse bijeenkomst was: 'Christian undergirding the only solution'.

De deelnemers kregen een reeks voordrachten voorgeschoteld met titels als: *God's Plan or human chaos*, *The guiding Hand and the inner voice* en *Towards a Christian civilization*. Een van de sprekers was de chef-staf van het NAVO-hoofdkwartier SHAPE, generaal A.M. Guenther. Hij sprak over *The spiritual unification of Europe*. Wilhelmina was op zondag 25 mei een van de slotsprekers en haar lezing ging over *Our message and mission as Christians*. De prinses werd tijdens de conferentie benoemd tot erevoorzitter van het ICCL.

Juliana leverde eveneens een bijdrage, al stond zij niet in het voorlopige programmaboekje vermeld. Haar (titelloze) toespraak werd indertijd niet vrijgegeven voor publicatie.³ De koningin gaf aan dat het nog goed kon komen met de in chaos verkerende wereld als de mensheid zou vertrouwen op Gods plan. En het zou volgens haar ook goed komen, want God 'has not only planned the great outlines of the history and development of mankind, but also of our individual lives down to the smallest detail, – and all for our good'. Net als in het Amerikaanse Congres zei ze dat de mens zijn best diende te doen en de rest aan God moest overlaten. Maar ook benadrukte ze dat mensen moesten leven als christenen, want 'we are in the first place brothers and sisters as children of God and want to follow our eldest brother Jesus Christ'. Kortom: de enige echte leider van deze wereld was God.

Bij de ICCL-bijeenkomst in Noordwijk waren diverse mensen betrokken

die ook de Oude Loo-conferenties hadden bezocht of dat nog zouden doen. Onder hen dominee G.J.H. Gijmink (een van de inleiders op de eerste conferentie) en de Griekse professor A.N. Tsirintanes (die in mei 1956 naar Apeldoorn zou komen). Overigens was het ICCL zeker niet de enige internationale organisatie die trachtte Gods bedoeling met de wereld uit te dragen en dwarsverbanden had met het Oude Loo. Dat gold onder meer ook voor de eerder genoemde World Congress of Faiths, Centre for Spiritual and Religious Studies en Union for the Study of the Great Religions.⁴

De ICCL-conferentie in Noordwijk zorgde ervoor dat de derde Oude Loo-conferentie niet eind mei kon plaatsvinden (zoals in de volgende jaren wel steeds het geval zou zijn). Het werd pas juli 1952 voordat het zover was. Die late datum had ook een praktische kant. Kaiser liet in een brief aan Juliana weten dat een aantal inleiders pas na het einde van het academische jaar, dus na de afronding van de colleges en de examens, tijd had om naar Apeldoorn te komen. Zes sprekers hadden inmiddels toegezegd te komen. Dat waren soefi J.C. van Ingen-Jelgersma uit Utrecht; prof. ir. E.L. Sellegger, een theosoof uit Bergen; prof. dr. Ch.H. van Os, een chemicus uit Delft; de gematigde zionist en jurist prof. Norman Bentwich, die in 1951 naar Groot-Brittannië was teruggekeerd na jarenlang in Jeruzalem internationale betrekkingen te hebben gedoceerd en een goede bekende was van Barbara Waylen, net als de laatste twee beoogd sprekers: prof. K.J. Spalding, een filosoof uit Oxford, en dr. F.H. Heinemann, eveneens uit Oxford, maar voorheen hoogleraar in Frankfurt am Main en volgens Kaiser een 'geëmigreerde Jood'. 'Het lijkt mij, dat deze heren waardevoller dingen zullen zeggen dan de nog wat onwennige sprekers van November jongstleden en ik hoop, dat een en ander ditmaal een positiever en grootser verloop zal mogen hebben.'⁵

Juliana toonde zich echter niet gelukkig met de keuze van de sprekers. Zij liet aan Walraven van Heeckeren weten ook enkele orthodox-christelijke sprekers te willen uitnodigen. Juliana's secretaris sprak daarover met Kaiser, die woedend reageerde. Hij schreef aan de vorstin een brief op poten, waarin hij aangaf het bijltje erbij neer te willen gooien als Juliana en Wilhelmina de bijeenkomsten bleven tegenwerken door onwelgevallige sprekers en deelnemers uit te nodigen. Blijkbaar hadden zij nog altijd de essentie van de bijeenkomsten niet begrepen. Kaiser gaf aan dat hij het weliswaar accepteerde om als 'godsdienstig fanaticus' en 'obscore drijver' te worden weggezet, maar dat de grens zo langzamerhand wel was bereikt.⁶

Hoewel de brief volgens een doorgeving 'perfect' was, werd die niet verzonden.⁷ De tekst maakt echter wel duidelijk dat Juliana zich niet al te veel gelegen liet liggen aan Kaisers gedram. Zij wilde mensen uitnodigen die zij aardig of interessant vond. Of was het wellicht zo dat zij ook wat het uitnodigingsbeleid betrof, terdege rekening hield met haar staatsrechtelijke positie en zich dus meer van Drees' kritische opmerkingen aantrok dan zij had willen doen overkomen?

Praktische doorgevingen

Kaiser ging ondanks alle tegenwerking en onbegrip toch door met de voorbereiding van de derde conferentie. In mei kreeg Greet Hofmans een doorgeving over onder meer het toelatingsbeleid (geen communisten, geen dominees en voorzichtig met joden) en de uitnodigingstekst (koningin 'op de achtergrond'). Bovendien kreeg ze ook logistieke aanwijzingen. 'Maaltijden der toehoorders niet meer in het paleis. Dit is een goede gedachte. Sprekers en voorbereiders ditmaal nog wel logeren en eten in het paleis. Op den duur ook deze niet meer.'⁸ Prinses Wilhelmina werd hierover door Frans Mijnsen bijgepraat.⁹

De uitnodiging aan de gasten werd, mede op grond van Hofmans' doorgeving, opnieuw aangepast. Uiteraard werd erop gewezen dat de crisis in de wereld veroorzaakt was doordat de mens uit het oog verloren had dat niet zij, maar 'de Grondlegger der Wereld zijn Schepping bestuurt' en dat 'de Wereld-Vrede ook door niets zozeer bevorderd [zal] worden als door oriënterende bezinning op deze grondgedachte'.

Er werd verder duidelijk gemaakt dat het niet ging om bevestiging van eigen visies en overtuigingen, of het maken van propaganda daarvoor, maar om te komen 'tot waardering en aanvaarding van anderers inzicht'. Het was volgens de uitnodiging niet de bedoeling een organisatie te vormen, met bestuur en leden. Dat zou onvermijdelijk lijden tot een ongewenste machtsvorming. Daarom ook kregen gasten slechts één keer een uitnodiging. Essentieel was het bieden van de mogelijkheid tot ontmoeting, 'zonder aan te sturen op een resolutie of op ander zichtbaar resultaat, maar werkelijk alles over te laten aan het ongeziene resultaat der Ontmoetingen'.

Er werd dus nog eens uitdrukkelijk op gewezen dat gasten geen resoluties, geen algemeen geldende besluiten moesten verwachten. Er was lering getrokken uit het misverstand met Eleanor Roosevelt. Daarnaast bleef dit keer ook iedere verwijzing naar koningin Juliana achterwege. Daarmee was aan de wens van Drees voldaan, maar of de minister-president hierdoor milder oordeelde over de conferenties en de rol van het staatshoofd daarbij, is zeer de vraag.

Afgedwongen afzeggingen

De uitnodigingen gingen op tijd de deur uit. In tegenstelling tot de twee vorige bijeenkomsten werden de gasten ruim van tevoren op de hoogte gebracht van het feit dat ze op de conferentie aanwezig mochten zijn. Ook waren afspraken gemaakt met de beoogde sprekers. Alles leek dus in kannen en kruiken. Maar dat was niet zo.

Want het regende afzeggingen! Op de eerste lijst van genodigden stonden heel wat namen van mensen die niet zouden komen. Zo lieten de vier geïnviteerde leden van het Genootschap van de Rozenkruizers het collectief afweten. Ook Greet Hofmans zou niet aanwezig zijn op de derde Oude Loo-conferentie omdat ze op vakantie was in Frankrijk.¹⁰ Prinses Wilhelmina liet eveneens weten dat zij ten tijde van de derde conferentie niet op Paleis Het Loo was en derhalve niet naar de bijeenkomst zou komen.¹¹

Dramatischer voor de voorbereiders was dat ook de beoogde sprekers een voor een afhaakten. Op 16 juli liet Spalding 'with the greatest regret' weten dat hij niet kon komen. Hij wilde zijn zieke broer niet alleen laten.¹² Drie dagen later stuurde de echtgenote van Heinemann een telegram met de mededeling dat haar man plotseling ernstig ziek was geworden. In een brief liet ze vervolgens weten dat hij hoge koorts had en aan geelzucht leed. Hij zou zeker twee weken bed moeten houden en de behandelende arts verbood een vliegreis, die in zijn conditie zelfs gevaarlijk werd geacht.¹³ Ook Van Os moest 'op doktersadvies twee maanden rust nemen' en kon dus geen inleiding houden.¹⁴

Drie dagen voor het begin van de conferentie meldde Bentwich zich eveneens af. Hij had van Kaiser vernomen dat Spalding zich had teruggetrokken en was daarop bij hem te rade gegaan. Naar aanleiding van dat gesprek besloot hij niet naar Apeldoorn af te reizen – ondanks het feit dat de vliegtickets van Londen voor hem al waren besteld en betaald. Hij wilde geen ziekte voorwenden, zo schreef hij, maar hij had 'an uneasy feeling that there is some strife concerned with the gathering and that it is better for a foreigner not to be engaged in it'.¹⁵ Pas na afloop van de Oude Loo-conferentie vond Kaiser tijd om te reageren. Hij had waardering voor de eerlijkheid van Bentwich, maar niet voor diens voorzichtigheid.¹⁶

Al deze afzeggingen – ook Van Ingen-Jelgersma zou niet spreken¹⁷ – voedden bij de voorbereiders het vermoeden dat er een heus complot gaande was. Ze zagen hun vroegere kompaan Van Dijk als kwade genius. Kaiser betichtte hem van 'schofterige verdachtmaking'. Hij zou bij diverse mensen langs zijn geweest, onder meer bij de beoogde sprekers in Oxford, om lasterpraatjes te verkopen. 'Wat moet zo'n man verontrust zijn, om zo radeloos te schoppen en te slaan.'¹⁸

De achterdocht van Kaiser was terecht, zoals blijkt uit brieven in het archief van BVD-baas Louis Einthoven. Joop van Dijk had wel degelijk een aantal inleiders ten stelligste ontraden de reis naar Apeldoorn te maken. Dat gebeurde niet altijd rechtstreeks, soms ging dat via een tussenpersoon (ene kapitein Jeffreys) en die schuwde de suggestie niet dat hij in opdracht van de regering handelde.

Begin augustus, dus na afloop van de derde Oude Loo-conferentie, schreef Van Dijk aan Heinemann dat die er goed aan had gedaan Apeldoorn te mijden. Het zou immers voor een gerespecteerde buitenlander pijnlijk zijn om betrokken te raken 'in an affair, of which responsible circles in this country believe the background is not sound'.¹⁹ Overigens bleek Heinemann niet echt gelukkig met de waarschuwing, die wel erg laat was gekomen en nogal wat ongemakken had veroorzaakt omdat hij zijn plannen te elfder ure had moeten wijzigen. Hij concludeerde: 'So far we had nothing but trouble and loss through your interference'.²⁰ Hij hoopte dan ook op compensatie door de Nederlandse regering, zoals Jeffreys had beloofd.

Maar dat lag ingewikkeld. Volgens Van Dijk was er sprake van een treurig misverstand.

'I would like to say for *once and for all* that I have never claimed that my warning to you was an action of the Dutch government. It is a painful misunderstanding if you have taken the message, that Captn. Jeffreys brought in my name, as such. [...] The private approach Captn. Jeffreys made on my behalf had purely the intention to inform you that responsible circles in this country believe that *foreigners should keep out of the meetings in their own interest*, and in order to make things over here not more complicated than they already are.'²¹

Volgens Heinemann was wel degelijk de indruk gewekt dat het verzoek weg te blijven afkomstig was van de Nederlandse regering. Jeffreys had dat keer op keer benadrukt en daar nog aan toegevoegd dat zelfs zonder opgaaf van redenen de toegang tot het land kon worden geweigerd. Heinemann voelde zich als een pion op een schaakbord, dat Van Dijk naar believen heen en weer dacht te kunnen schuiven en eiste dan ook financiële compensatie.²²

De correspondentie tussen beide heren werd beëindigd met een brief van een gepikeerde Van Dijk, die slechts had willen waarschuwen en stelde dat Jeffreys hoogstens kon hebben voorgesteld een oplossing te zoeken voor de gemaakte kosten.²³ Duidelijk is dat Van Dijk deed waarmee hij bij zijn vertrek als voorbereider van de Oude Loo-conferenties had gedreigd: sprekers en deelnemers afraden naar de bijeenkomsten te gaan.

Een jaar later liet Kenneth Walker, die was uitgenodigd om te komen spreken op de conferentie van mei 1953, weten gewaarschuwd te zijn voor het Oude Loo. Hem was aangeraden (door wie zei hij niet) om contact op te nemen met ene Van Dijk.²⁴ Kaiser maakte vervolgens duidelijk dat Van Dijk inderdaad bekendstond als degene die vuil spuwde over het Oude Loo. Hij zou zelfs de suggestie wekken dat te doen met instemming van de koninklijke familie.²⁵ Kaiser prees zich echter gelukkig dat Walker geen geloof had gehecht aan al die praatjes en ervoor gekozen had om op zijn eigen oordeel af te gaan en gewoon naar Apeldoorn te komen.²⁶

Niet alleen Van Dijk, ook Barbara Waylen werd ervan verdacht de conferenties in een negatief daglicht te hebben gesteld bij haar vrienden Bentwich en Spalding. Onduidelijk is of dat klopt. Philip Metman werd eveneens gezien als stoker.²⁷ En dat was terecht, want hij bleek onder meer Gilles Quispel voor het Oude Loo te hebben gewaarschuwd: 'Er is daar iemand die denkt dat zij een telefoonlijn met de hemel heeft'. Net als Walker liet Quispel zich daar echter niet door ontmoedigen en zou hij in mei 1954 in Apeldoorn spreken. Overigens meende de Utrechtse godsdiensthistoricus dat het tijdens de conferenties had 'gewemeld van de Amerikaanse en Russische spionnen' en dat Metman daar een van was.²⁸

Een conferentie met improvisaties

Kaiser was logischerwijs uitermate verbolgen over alle tegenwerking. Hij sprak dan ook over 'ware Job's tijdingen'²⁹ en beschouwde het als de zoveelste Goddelijke beproeving. Ondanks alle tegenslagen ging de conferentie ech-

De grote vergaderruimte op het Oude Loo.

ter gewoon door. Het uiteindelijke programma zag er wel totaal anders uit dan aanvankelijk de bedoeling was geweest. Er waren slechts drie in plaats van vijf inleidingen, aangevuld met enkele 'improvisaties'. Van de oorspronkelijk gepland staande sprekers zou alleen de theosoof Selleger ook daadwerkelijk het woord voeren. Verder waren er nog inleidingen van de soefi Pir Vilayat Inayat Khan en bisschop A.G. Vreede van de Vrij-Katholieke Kerk.

Kaiser opende de bijeenkomst met een zoals gebruikelijk lange toespraak. Na zijn uitleg over de vele afzeggingen, bereed hij weer zijn stokpaardjes: dat God en niet de mens de schepping bestuurt, dat de mens zich daarvan bewust dient te zijn, enzovoort. Bovendien benadrukte hij nogmaals dat er geen sprake was van een organisatie, dat er geen resoluties zouden worden aangenomen, dat er niet aan verslaglegging zou worden gedaan en dat de uitnodiging in principe éénmalig was! Hij heette iedereen welkom als gasten van de Almachtige op het Oude Loo, dat een ontmoetingsplaats wilde zijn voor een vrije uitwisseling van gedachten.

Vanwege een tekort aan inleiders, deed Kaiser een oproep aan eenieder om een 'spontane bijdrage' te leveren aan de bijeenkomst 'in de vorm van een Improvisatie'.³⁰ Daarna kreeg Selleger het woord. Hij sprak over 'datgene, wat het denkvermogen te boven gaat, terwijl eerst het denkvermogen de opperste leiding bij de mensch had'. Het intellect van de mens had geleid tot het ontrafelen van de geheimen van de natuur, maar niet tot het ontrafelen van de geheimen van het leven. Selleger hield een pleidooi voor stilte, voor loslaten en

voor kijken als een onbevooroordeeld kind. De mens diende zijn intellect te gebruiken als instrument van wijsheid en liefde en zou zonder angst zijn indien hij beseftte niet een kwetsbaar lichaam, maar een eeuwige geest te zijn.³¹

De zaal van het Oude Loo waar de inleidingen werden gehouden, was aangetrokken met sobere, maar mooie boeketten. Minder lieflijk was de strakke leiding van Kaiser, zoals de tweede spreker van de conferentie duidelijk maakte. Van der Ley, eveneens een theosoof, zei slecht voorbereid te zijn, omdat hij zijn verhaal pas de volgende dag had willen doen. Van de 'strengere' Kaiser moest dat al op de openingsdag. Van der Ley bekritiseerde de honger in de wereld en de geldverslindende bewapeningswedloop. Net als koningin Juliana een jaar eerder, wees ook Van der Ley erop dat de technische ontwikkelingen te snel en de geestelijke te traag gingen om al die nieuwe uitvindingen te gebruiken tot heil van de mensheid. En dus dreigde het gevaar van vernietiging. Het was noodzakelijk dat de scheiding tussen wetenschap (feiten) en religie (betekenis) werd overbrugd. De mens moest de materialistische wetenschapsvisie afwijzen en instrumenten bouwen om te komen tot hoger geestelijk bewustzijn.

Op de tweede dag wees soefi Pir Vilayat Inayat Khan 'your majesty, ladies and gentlemen, beloved ones of God' erop dat in vroeger tijden de monarch het centrum was van het spirituele leven in zijn land. Hij was dan ook zeer verheugd dat de uitnodiging voor het Oude Loo afkomstig was van koningin Juliana. Gezien de hele voorgeschiedenis rondom de plaats van Juliana in de uitnodigingsbrochure en de problemen die Drees daarmee had, was dit een ongemakkelijke uitspraak. Khan wilde de kloof tussen Oost (introspectie) en West (actie) overbruggen, wees op het belang van meditatie en citeerde onder meer uit de Koran en de geschriften van Plato, Aesopos en Boeddha. Ook benadrukte hij dat de mens zijn eigen wil in overeenstemming moest brengen met de Goddelijke wil. De mens was vergeten dat hij slechts een fractie was van Gods bewustzijn. De door Aristoteles, Bacon en Descartes gevormde westerse geest had het moeilijk met tegelijkertijd gescheiden en verenigd zijn. Het echte dilemma was volgens Khan niet: to be or not to be, maar: to be and not to be!

Die dag volgden dan nog twee 'improvisaties' en wel van theosoof Helma Kool en schrijfster Jo Zeegers-Claessen. Volgens de eerste was de vraag niet wat we kunnen *doen*, maar wat we kunnen *zijn*. De tweede spreker las voor uit haar boek *Eli waar zijt gij*. Volgens Zeegers-Claessen moest de mens God in zichzelf terugvinden door het kind in zichzelf te herontdekken. Zoals veel anderen citeerde zij uit de *Bhagavad Gita* ('het verstand is van het leven de grote doder'). Ook volgens Zeegers-Claessen waren gevoel en verstand ongelijk ontwikkeld en leidde dat tot rampen.

Op de slotdag van deze derde Oude Loo-conferentie hield bisschop Vreede een inleiding onder de titel *The moral crisis of today*. De crisis in de wereld hing volgens hem samen met de scheiding tussen mens en natuur. Alle ellende werd veroorzaakt door sensualiteit, lust en hebberigheid. Vooral de agnosti-

Deelnemers aan de conferentie nemen op zondagmiddag afscheid van elkaar.

sche wetenschap kreeg een veeg uit de pan. Het positivisme van August Comte en de zijnen had de religieuze basis die voor iedere beschaving cruciaal was, vernietigd en de mens ‘gesteriliseerd’. De wetenschap ontkende het bestaan van een goddelijk plan en ontkrachtte het mysterie. Ook de kerken droegen bij aan de crisis: door hun dogmatisme verloren zij de grip op de gelovigen. Daarnaast werd de christelijke moraal ondermijnd door ‘sexappeal’ in reclame, in muziek, enzovoort. De oplossing moest komen uit het hernieuwde besef van eenheid, van de alom aanwezigheid van God, van de helende werking van de natuur. Meditatie kon daarbij volgens Vreede een belangrijke rol spelen. Na nog twee korte bijdragen sloot Bep Pierson de derde conferentie af.

Dames appelsientje

Heel wat deelnemers stuurden na afloop een dankbrief naar de voorbereiders. Voor de een had het bezoek aan het Oude Loo ‘mij ongelooflijk veel vreugde gegeven, en daar heeft de aanwezigheid van Onze Koningin die in waarheid de Ruler en Server was veel toe bijgedragen’.³² Een ander meldde dat het goed was ‘enige dagen los van alles te zijn in die rustige omgeving onder een groep van mede-gasten, verlangend naar eenzelfde geestelijke afstemming’.³³ Er werd geschreven over ‘onvergetelijke dagen’.³⁴ Ze waren ‘een stimulans om verder te gaan’ en daarvoor moest ook dank overgebracht worden ‘aan onze Koningin, die zoo de ziel van dit alles is’.³⁵

Niet iedere gast was achteraf zo lovend. Tot de dissonanten behoorde Chris Matthes. Deze kennis van Frans Mijnssen had gehoopt dat op het Oude Loo de Bijbel centraal zou staan en dat de bijeenkomst tot kerkgang zou aanmoedigen. Voorafgaand aan de derde conferentie had hij Mijnssen die ver-

wachting kenbaar gemaakt. 'Onder Kerk versta ik een plaats waar men geregeld gezamenlijk God prijst en dankt en waar men probeert meer kennis omtrent Gods bedoelingen met ons en de wereld te verwerven. Zo zijn de bijeenkomsten in het Oude Loo dus eigenlijk Kerkelijke bijeenkomsten!!'³⁶

Die verwachting werd niet ingelost. Weliswaar had Matthes de drie dagen op het Oude Loo 'onvergetelijk' gevonden en zou hij 'altijd met véel dankbaarheid terugblikken op de vele gesprekken, die ik daar heb gehad'. Toch miste hij iets en wel de fundamentele, christelijke bezinning op de Bijbel als grondwet voor het Koninkrijk Gods. 'Leven wij als volk volgens deze Goddelijke Grondwet dan leven wij in Gods Koninkrijk.' Daarop was tijdens de conferentie volgens hem 'niet *dié* nadruk gelegd, die ik het zou willen geven'.³⁷ Hij was benieuwd wat Kaiser daarvan vond. Die noemde Matthes echter 'een geile doordrukker van z'n aanmatigende stelsel' en zag geen enkel nut in een gesprek.³⁸

Kaiser was overigens over meer zaken ontevreden. Velen hadden niet begrepen waar het allemaal om ging. Velen hadden zich uitgeput 'in pluimstrijkingen aan het adres van H.M.'. Ook bisschop Vreede had in een artikel voor *St. Michael's News* geschreven dat de conferentie onder de bescherming stond van de koningin. Kaiser was daar verbolgen over. 'Ik heb dit ernstig afgewezen, omdat dit een onbeschaamde verloochening is van de echte Beschermmer. [...] Een werk als het onze kan niet beschermd worden door een mens, en in plaats daarvan betekent haar sympathie voor ons zonder dat iemand daar iets aan kan doen, juist de felste vijandschap en aanvallen veleraard.'³⁹

Kaiser was ook teleurgesteld over het beperkt aantal reacties dat hij mocht ontvangen. Dat gaf hem te denken wat betreft de datum van de volgende bijeenkomst. Maar eerst zou Greet Hofmans nog een onderhoud op Paleis Het Loo hebben 'met de beide dames appelsientje'.⁴⁰ Wilhelmina en Juliana moesten 'tot verder kleurbekennen zonder goedkope tactiekjes [...] worden genoopt'.⁴¹ Daarna zou er op donderdag 14 augustus een bespreking zijn van de voorbereiders bij Bep Pierson op de Kleine Vuursche.

Wat het gesprek van Hofmans met Juliana en Wilhelmina leverde, is niet bekend. Wel is duidelijk dat van het aanvankelijke voornemen om de vierde Oude Loo-conferentie in het najaar van 1952 te houden, niets in huis kwam. Pas in mei 1953 zou er weer een bijeenkomst in Apeldoorn zijn. Daarna volgden de bijeenkomsten elkaar in regelmatig tempo op.

